

Genetika chování

---

prof. RNDr. Jiřina Relichová, CSc.

Oddělení genetiky a molekulární biologie

Ústav experimentální biologie

Přírodovědecká fakulta MU

Jednovaječná dvojčata

- Velmi podobné chování

Dědičnost vs. prostředí

---

nature

deterministé

nurture

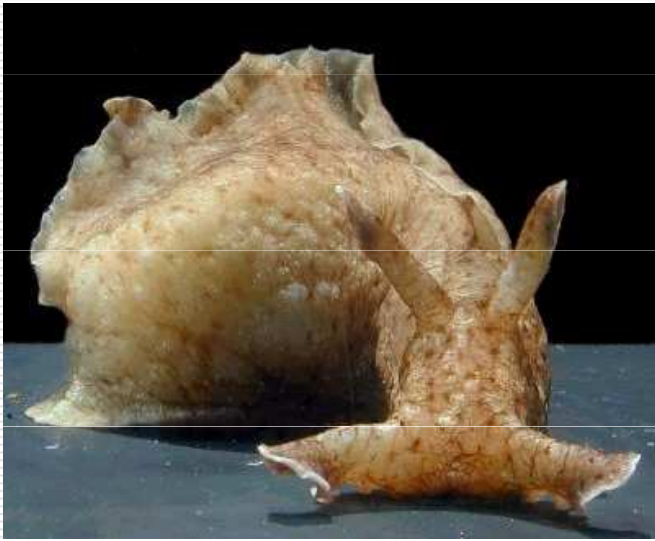
behavioristé

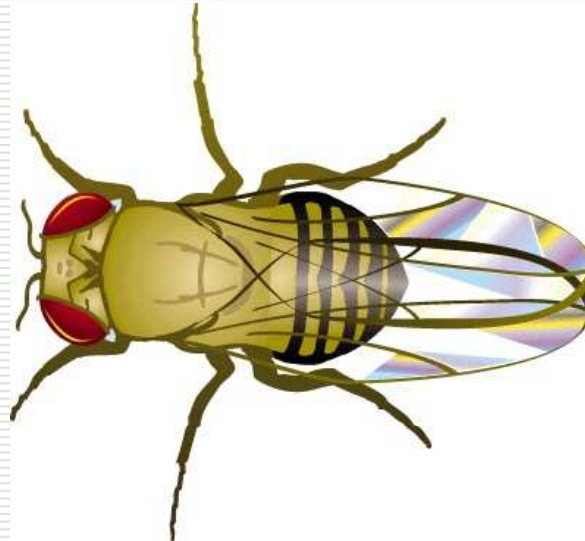
Metodologie studia genetiky chování

- Studium vyselektovaných nebo inbredních kmenů**
  - Úspěšnost selekce v populaci**
  - Studium jednotlivých genů (mutace, „knock-out“)**
  - Molekulárně-genetické přístupy**
-

Aplysia

Drosophila melanogaster

Caenorhabditis elegans

Rattus norvegicus

Mus musculus

Spotřeba alkoholu u čtyř inbredních kmenů myší

(pokus D. A. Rogers a G. E. McClearn, 1962)

Kmen	týden	podíl absolutního alkoholu v celkové tekutině	průměr
C57BL	1	0,085	9,4% alkoholu
	2	0,093	
	3	0,104	
C3H/2	1	0,065	6,9% alkoholu
	2	0,066	
	3	0,075	
BALB/c	1	0,024	2,0% alkoholu
	2	0,019	
	3	0,018	
A/3	1	0,021	1,7% alkoholu
	2	0,016	
	3	0,015	

Pokus s myšmi v otevřeném prostoru („open-field experiment“)

Papio anubis a *Papio hamadryas*

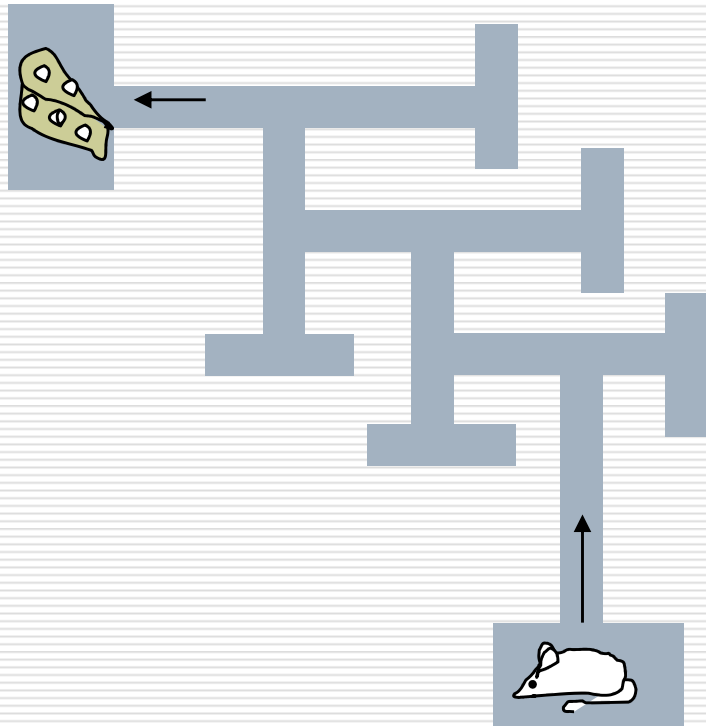

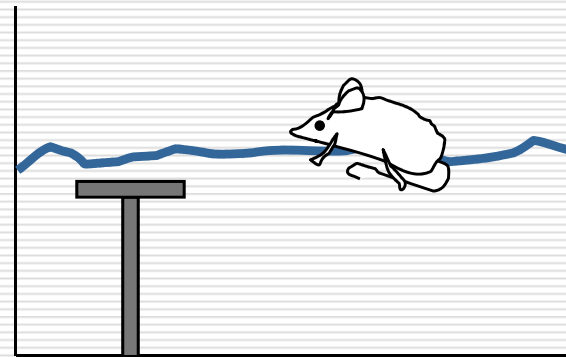
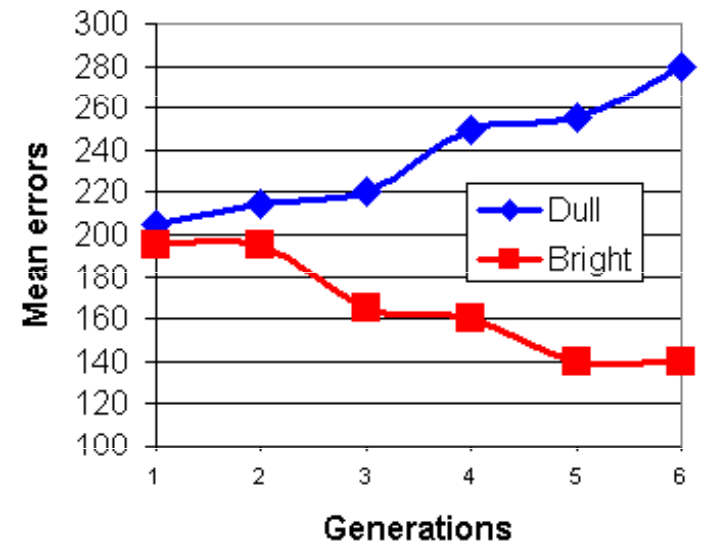

Krasy - uēnlivost orientace v bludišti

E.C. Tolman, 1924, R.C. Tryon, 1942

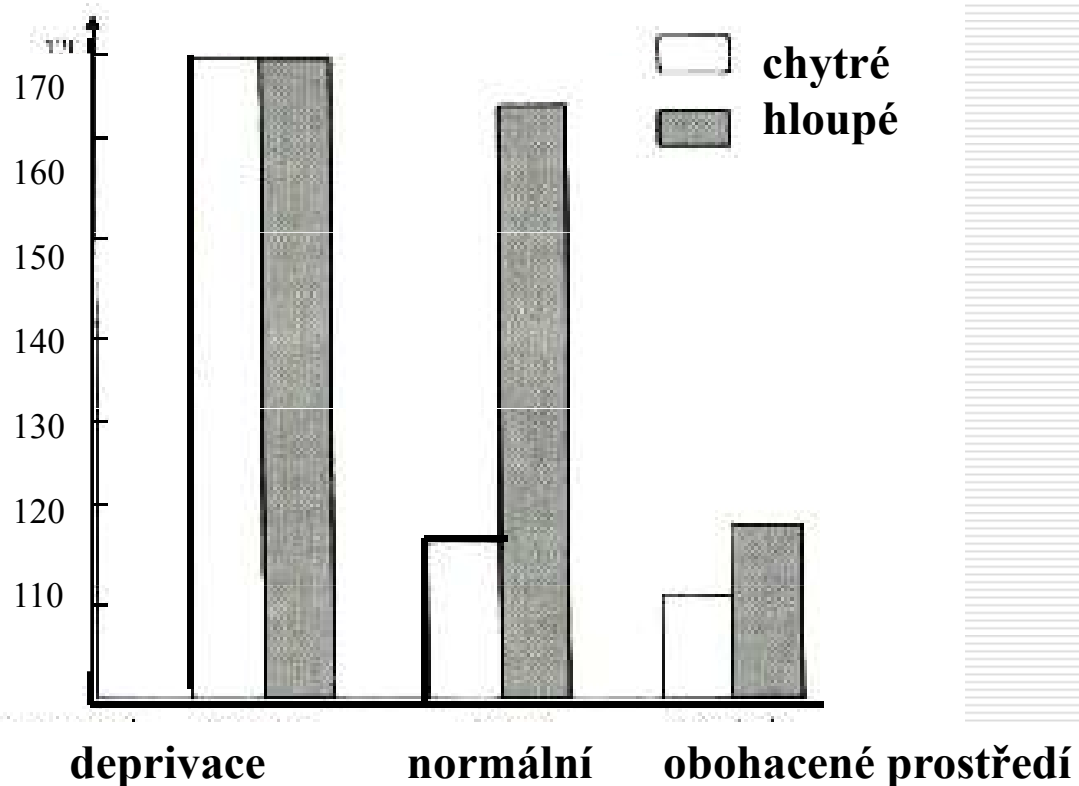

Development of Maze Learning Behaviour through Selective Breeding

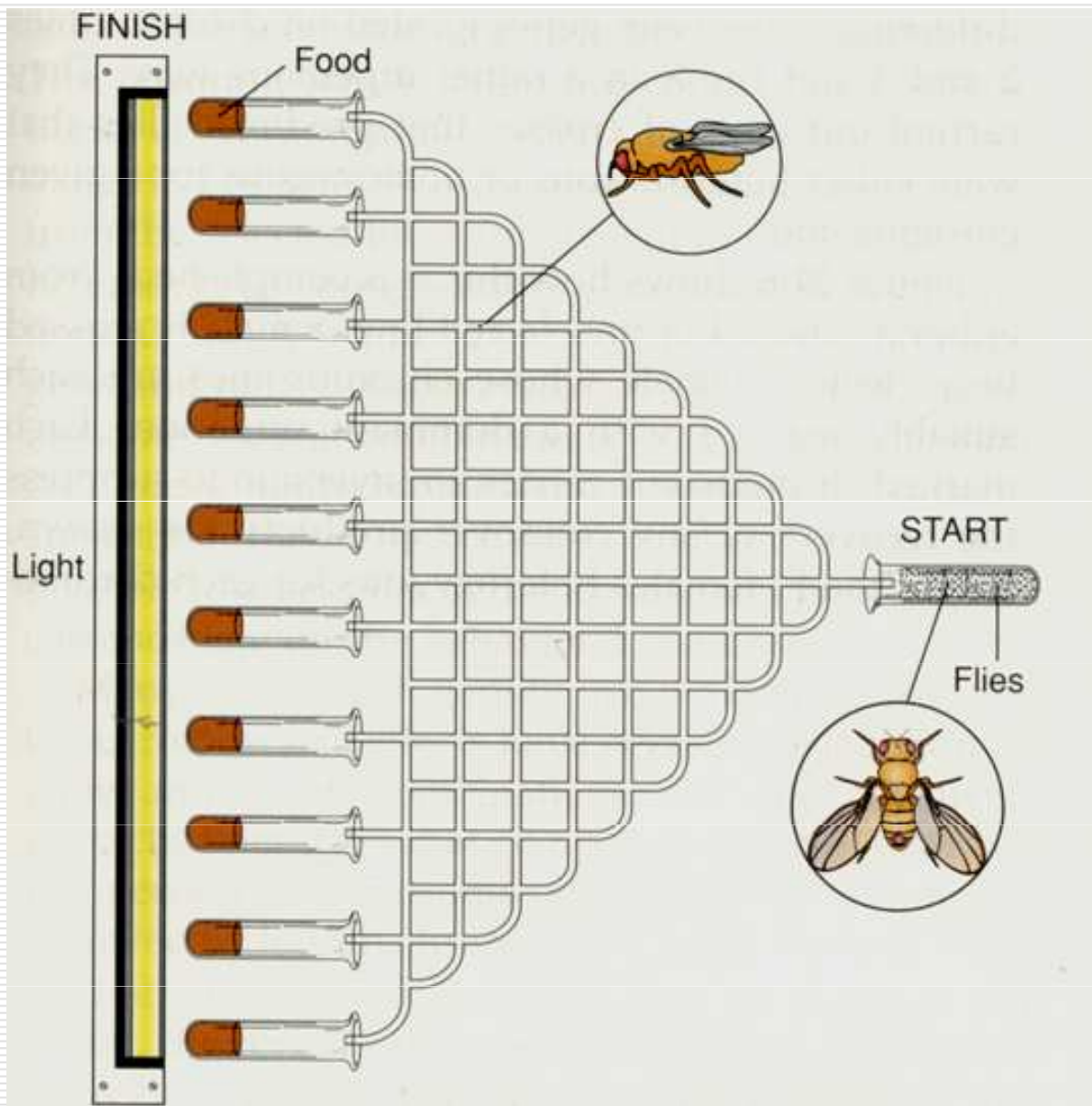

„Chytré“ a „hloupé“ krysy chované v různém prostředí - výsledky testů v bludišti

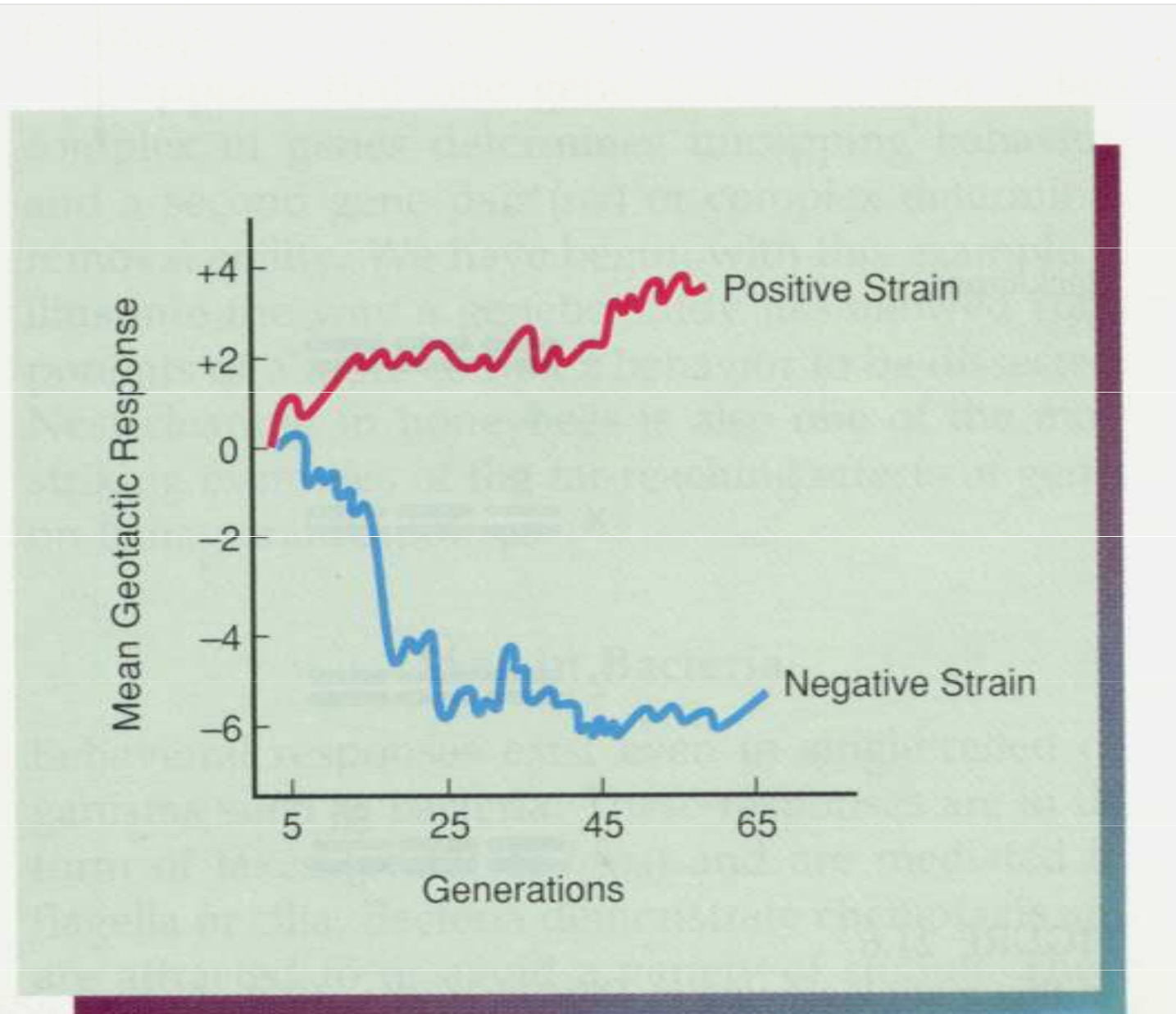
chyby v pokusu

Schematické znázornění bludiště použitého při studiu geotaxe u drozofily

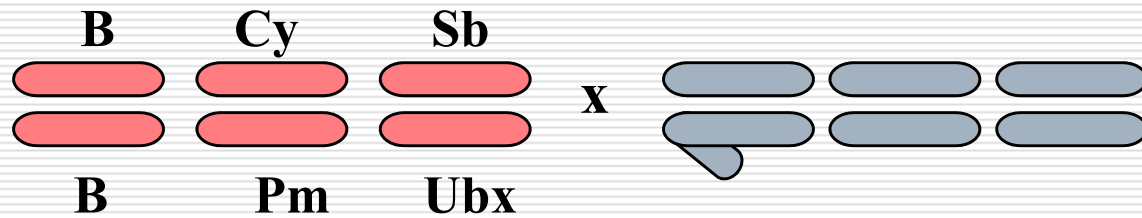

Selekce na pozitivní a negativní geotaxi u drozofily

neselektovaná markerová linie

selektovaná linie

F1

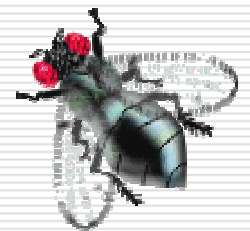
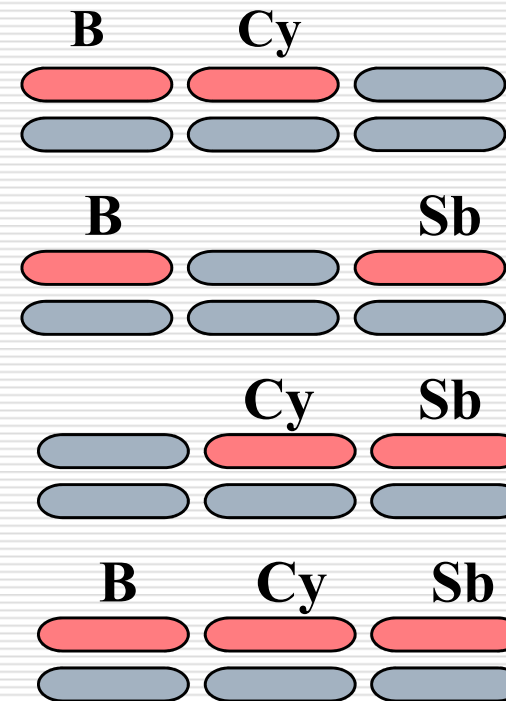
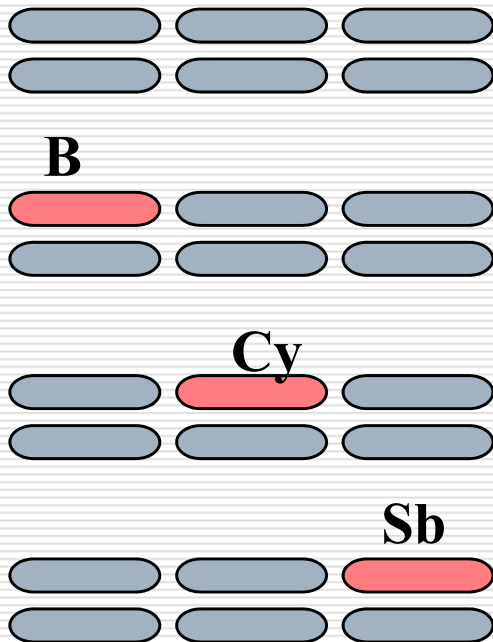
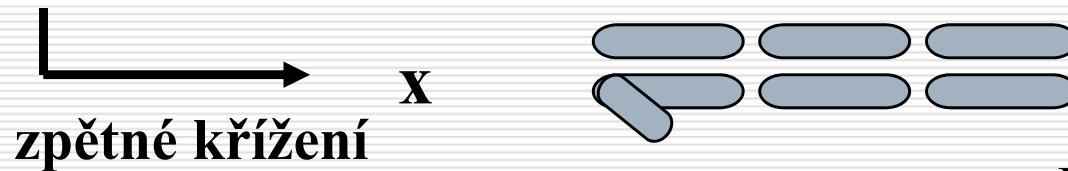
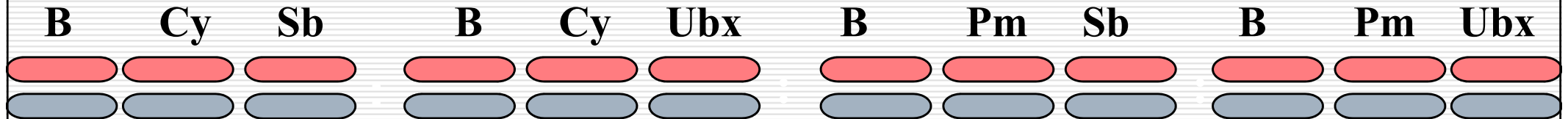
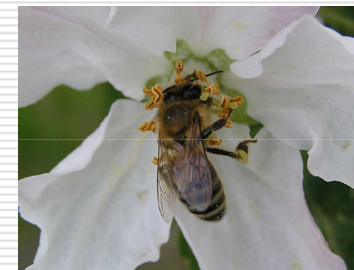

Schéma křížení drozofily pro lokalizaci genů zodpovědných za geotaxi

Hygienické chování včel

Plod před zavíčkováním

Včely pečující o plod

Hygienické chování včel – podmíněno dvěma geny

W. Rothenbuhler, 1964

P diploidní „hygienická“ královna x haploidní „nehygienický“ trubec

$uu rr$

$u^+ r^+$

F1 diploidní potomstvo - všichni nehyg.

$u^+u r^+r$

F1 neoplozená vajíčka

haploidní trubci

dělnice

chování

$u r$

$u r^+$

$u^+ r$

$u^+ r^+$

zpětné křížení

s hyg. matkami

$uu rr$

$uu rr$

$uu r^+r$

$u^+u rr$

$u^+u r^+r$

hygienické

odvíčkují

(odstraní larvy)

nehygienické

ekvivalentní gametám hybridních matek F1

Tančící myši – mutace jednoho genu

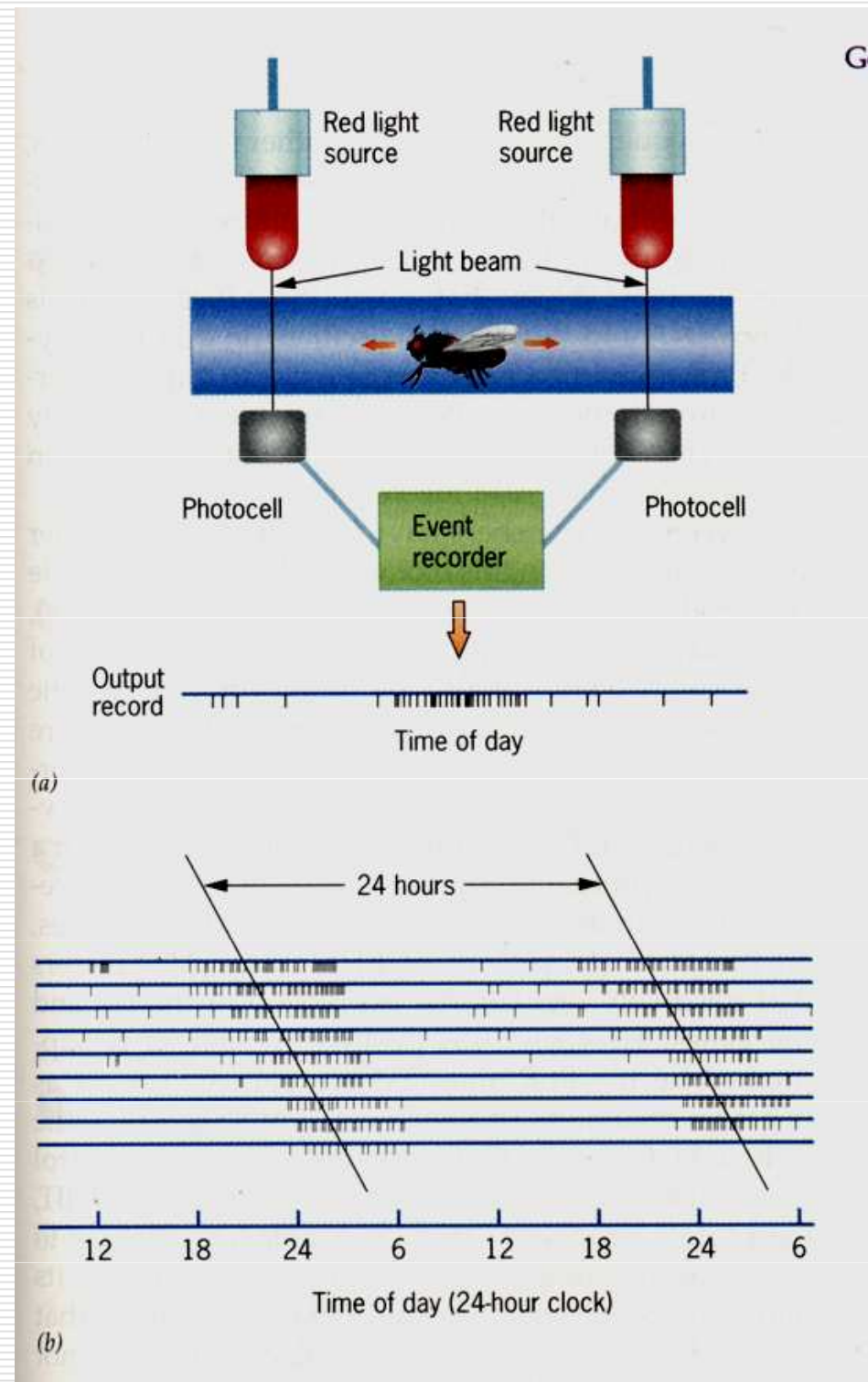

Více než 100 známých mutací neurologické povahy

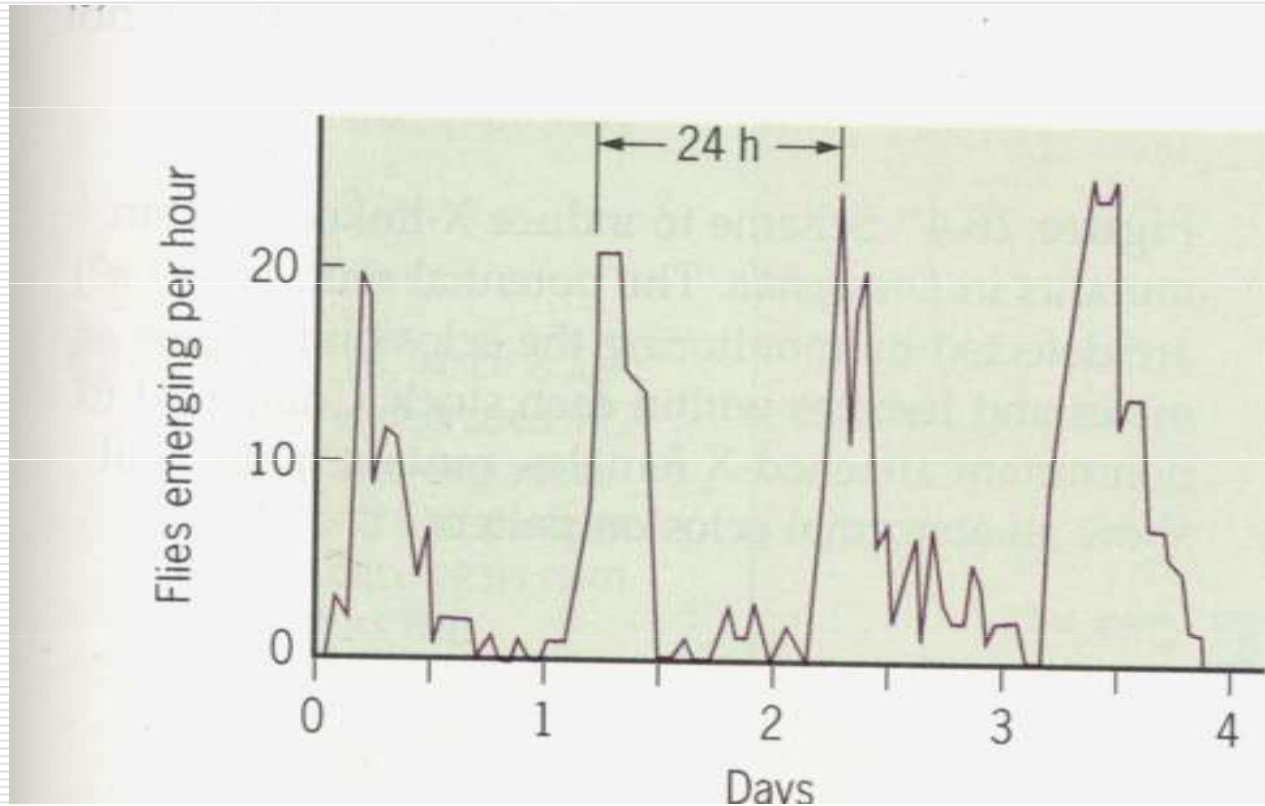

Cirkadiánní rytmické chování u drozofily

Drosophila – cirkadiánní rytmy při vykuklování

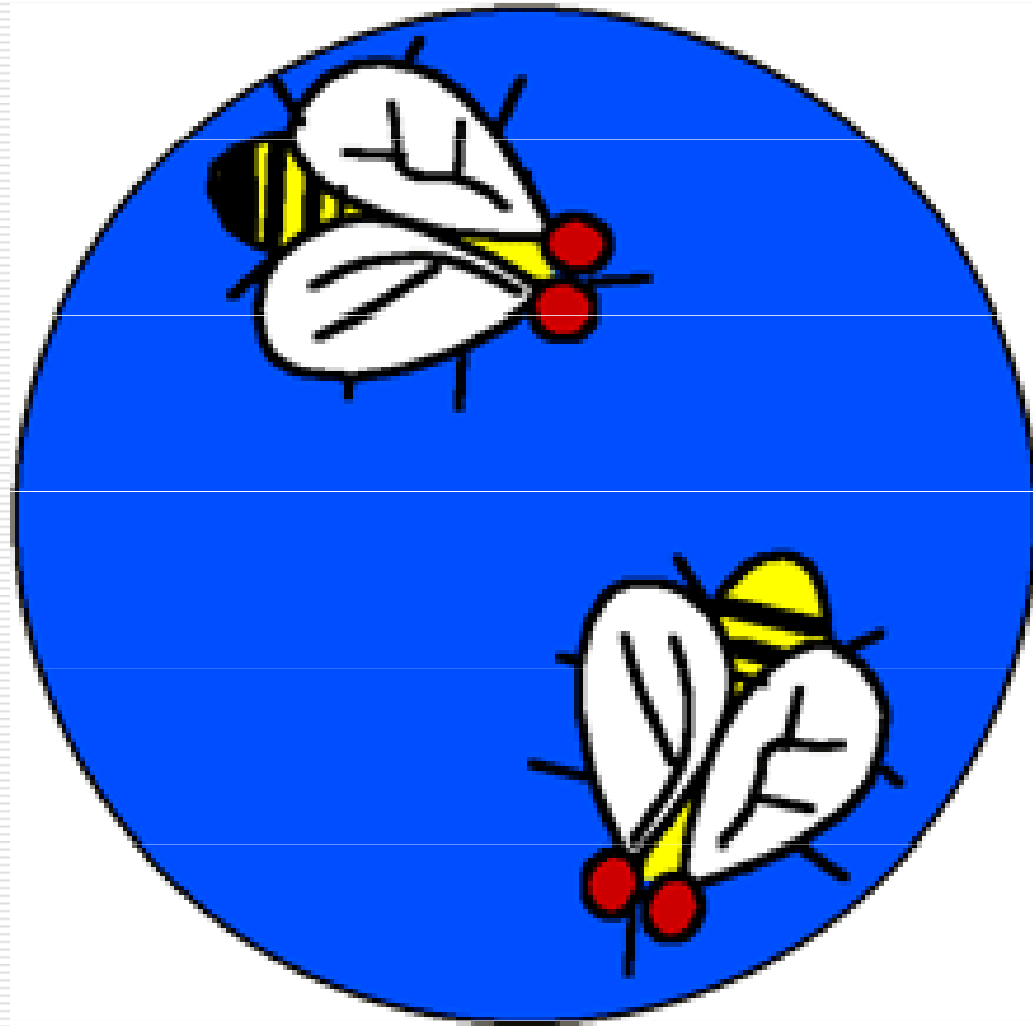
24 hodinový cyklus vykuklování

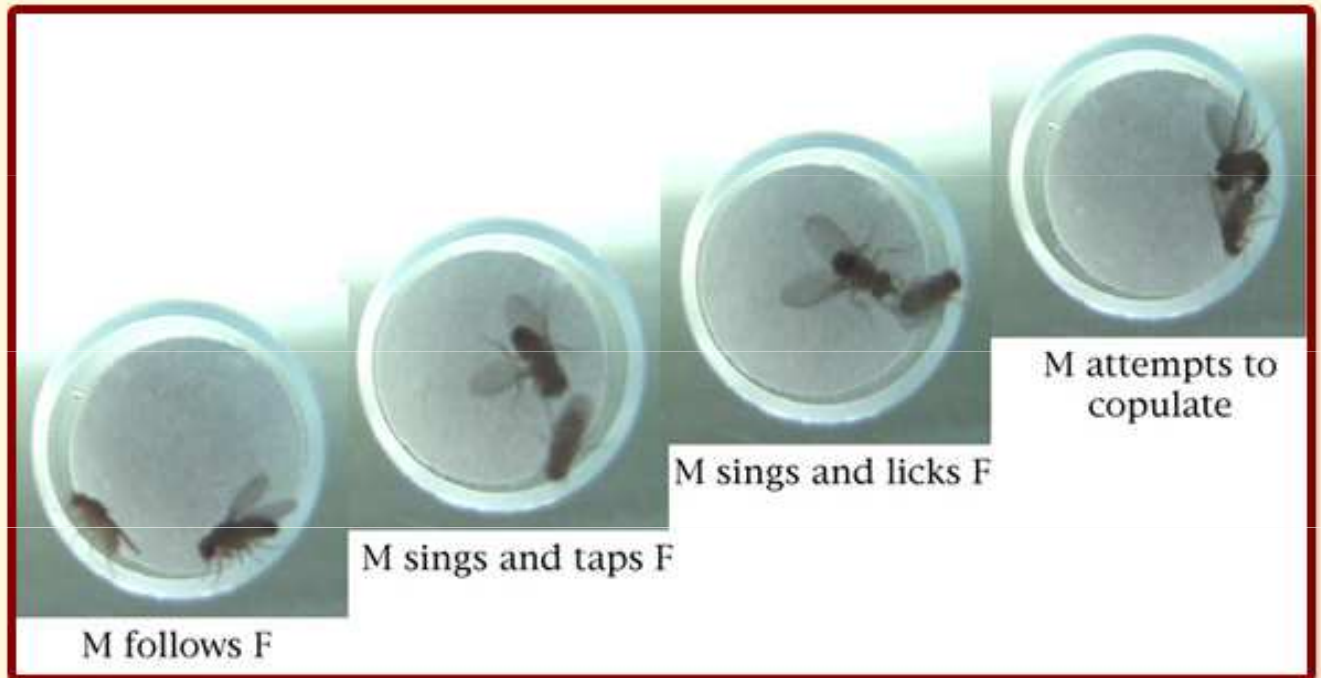
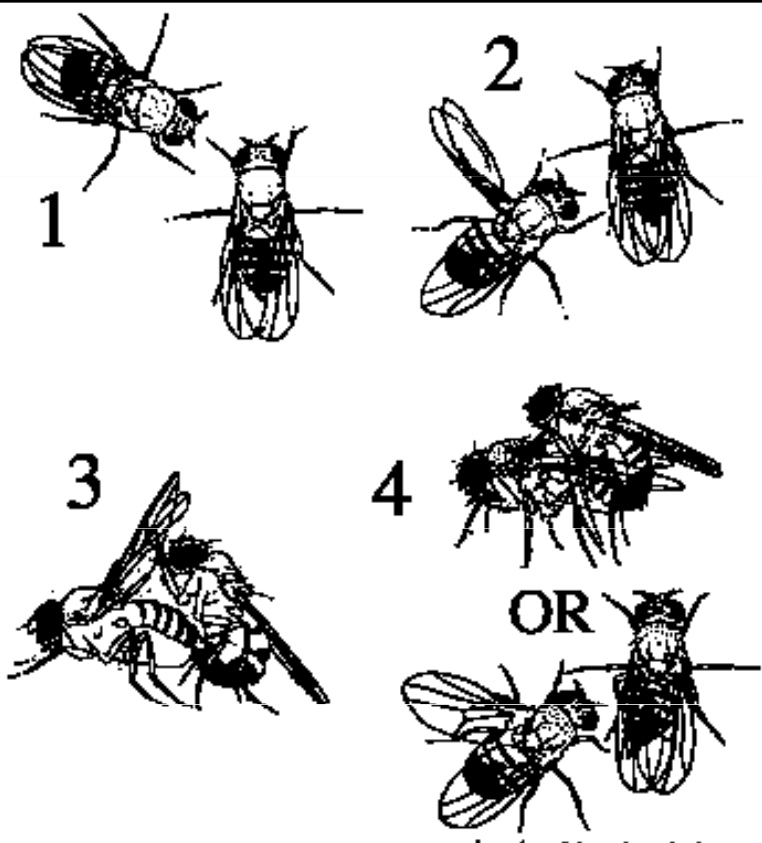
Mutace: X - period (per^0 , per^S , per^L)

A – timeless (tim), clock (clk), cycle (cyc), double-time (dbt)

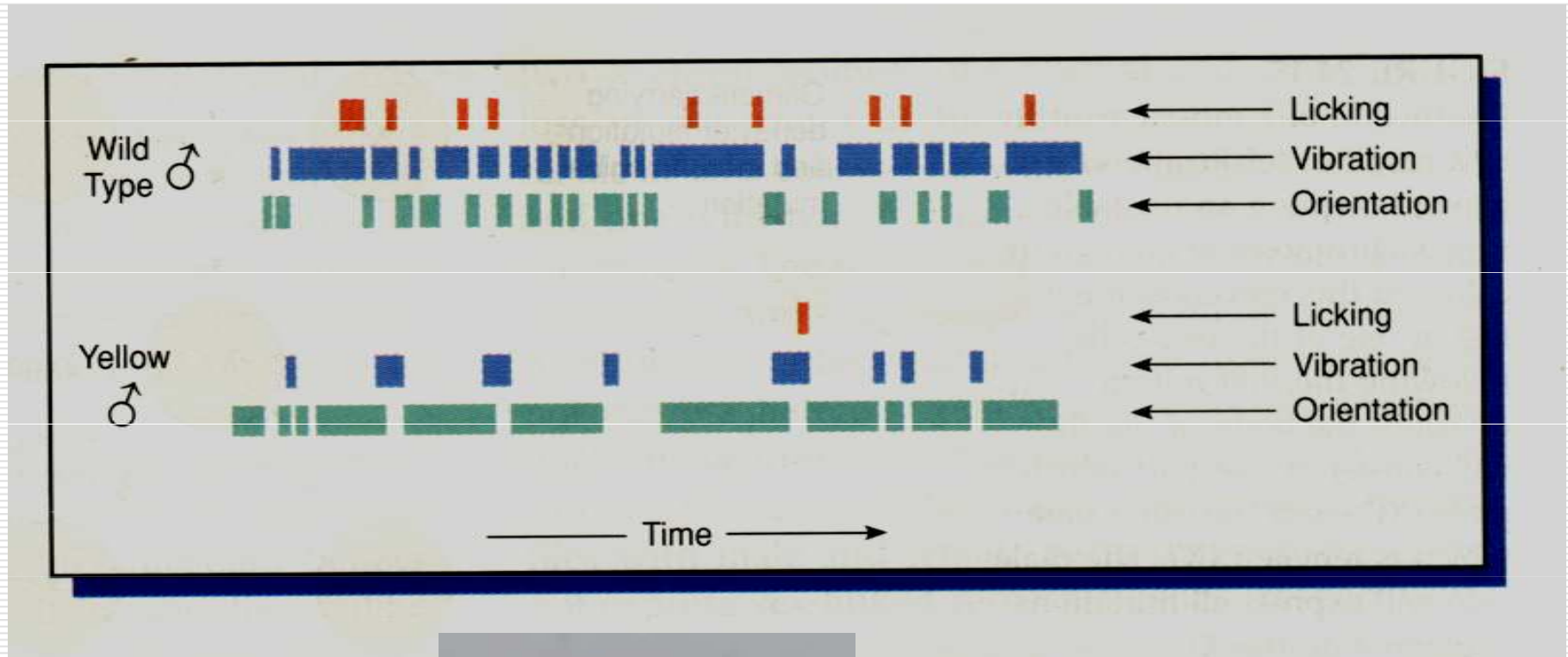

Drozofila – ultradiánní rytmy - námluvy

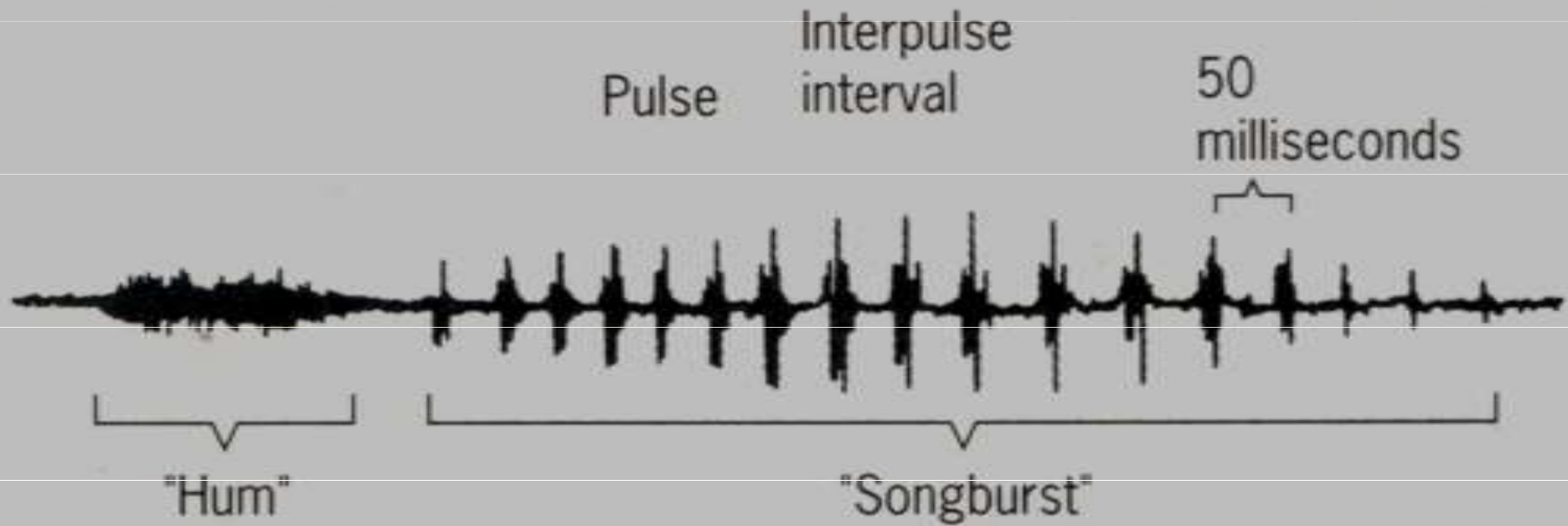

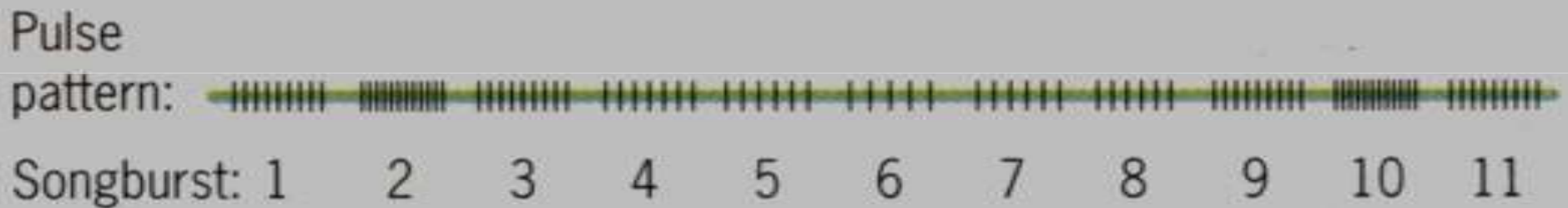
Fáze námluv u samečků drozofily standardního typu a mutanta se žlutým tělem

Drozofila – typická „píseň lásky“ v průběhu námluv

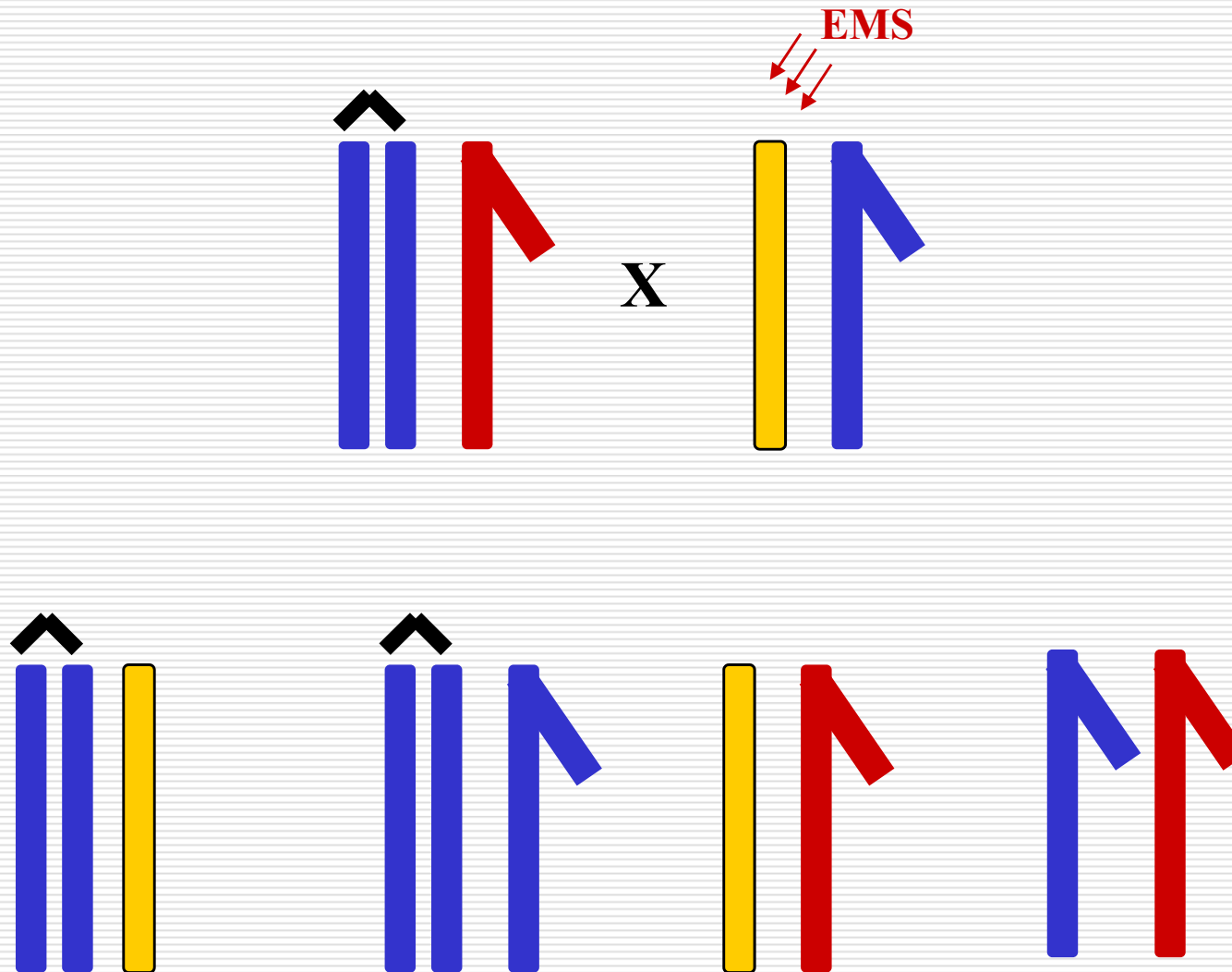

(a)

(b)

Metoda attached X používaná k detekci mutací u drozofily

Mutace: X - period (per^0 , per^S , per^L)

A – timeless (*tim*), clock (*clk*), cycle (*cyc*), double-time (*dbt*)

Změna chování v péči o potomstvo u myši - - mutace v genu *fosB*

**Typická péče myší samičky o potomstvo
krátce po vylíhnutí**

**Mutantní samička *fosB* nejeví zájem o mlád'ata
a ta krátce po vylíhnutí umírají**

Genetika lidského chování

- Schopnosti, pocity, nálady, inteligence, osobnostní charakteristiky, komunikační schopnosti, ovládnání stavu stresu a hněvu.

  - Choroby – fobie, úzkost, demence, psychóza, závislost a změny nálady.
-

Metody studia dědičnosti lidského chování

- ***Analýza specifických mutací u jedinců s neobvyklým chováním***
  - ***Studium dvojčat***
  - ***Familiální výskyt určitého typu chování***
  - ***Asociační studie (molekulární markery)***
-

Vliv mutace v jednom genu na chování člověka

Fenylketonurie (PKU) AR – 1: 10.000 Evropané
1: 16.500 Asiaté

fenylalanin → tyrozin

↑
jaterní enzym
fenylalanin hydroxyláza (PAH)

Odvozené metabolity – abnormální myelinace nervových buněk

Vliv mutace v jednom genu na chování člověka

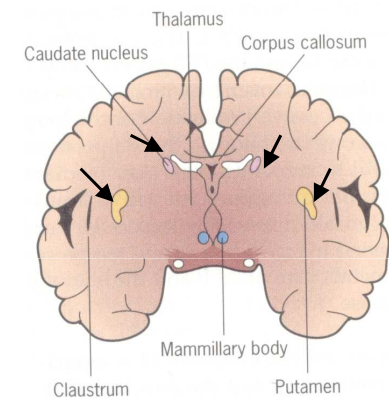
□ Lesch – Nyhanův syndrom (LNS)

mutace v genu pro tvorbu enzymu HGPRT pro metabolismus purinu

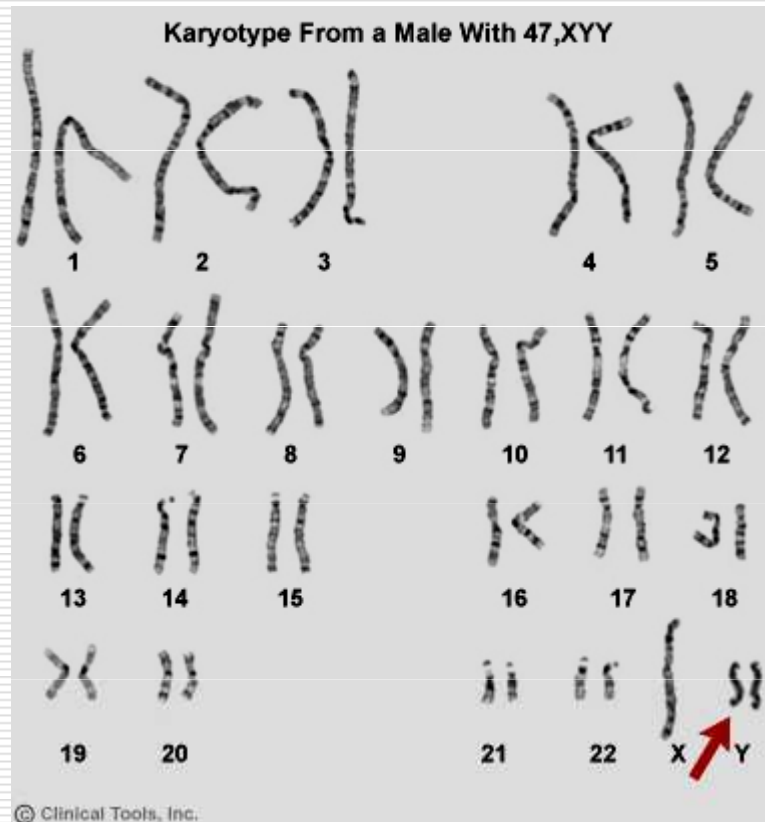
□ Huntingtonova choroba (HD) expanze trinukleotidových repeticí CAG

postupná ztráta neuronů v mozku

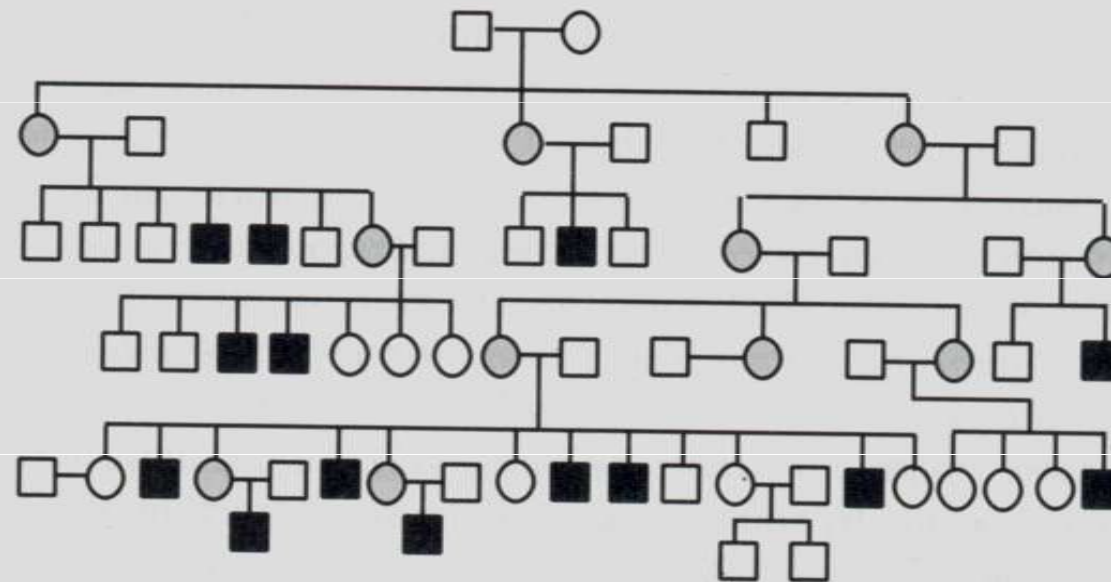

Předurčení ke kriminálnímu chování?

- Syndrom Jacobsové, XYY

Rodokmen holandské rodiny, v níž se vyskytli mimořádně agresivní muži

■ denotes a male exhibiting borderline mental retardation and violent aggression

○ denotes a carrier female

FIGURE 19.1 Brunner's pedigree.

Princip vedení vzruchu

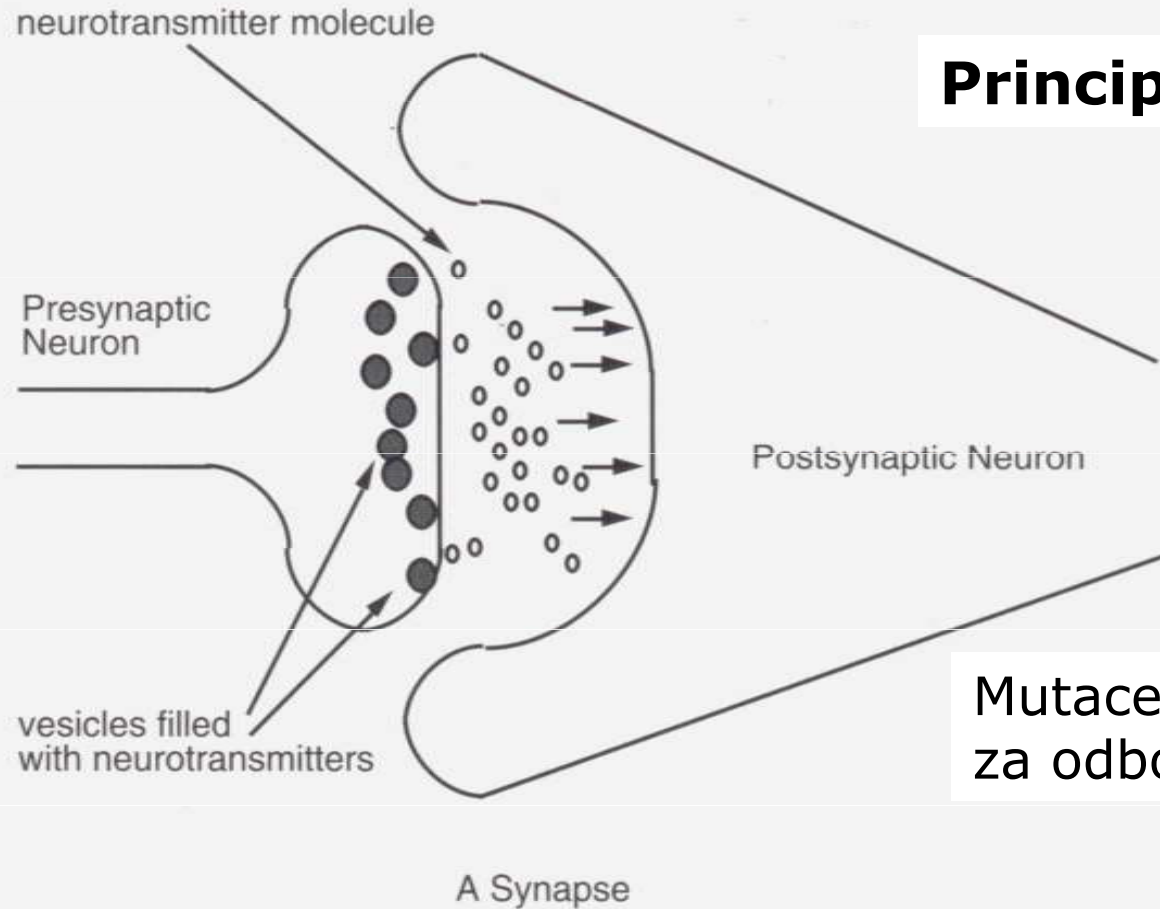

FIGURE 19.2 Neurons and neurotransmitters in synapses.

Mutace v genu zodpovědného za odbourávání neurotransmiterů

gen pro MAOA (monoaminoxidázu A)

CAG (glutamin) → bodová mutace → TAG (terminační kodon)

Metoda konkordance dvojčat

$$\text{heritabilita} = \frac{K_{MZ} - K_{DZ}}{100 - K_{DZ}}$$

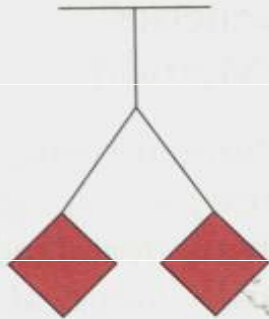

Metoda korelace dvojčat

Monozygotní dvojčata vychovávaná společně

Reared together

MZT

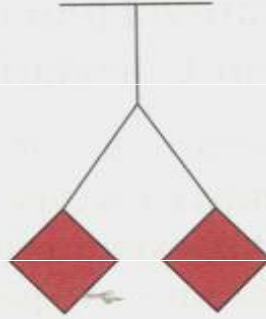

$$r = H^2 + C^2$$

odděleně

Reared apart

MZA

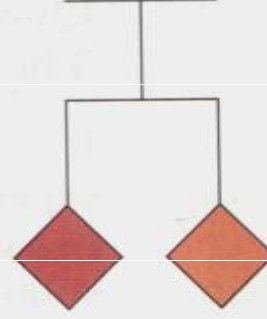

$$r = H^2$$

Dizygotní dvojčata vychovávaná společně

Reared together

DZT

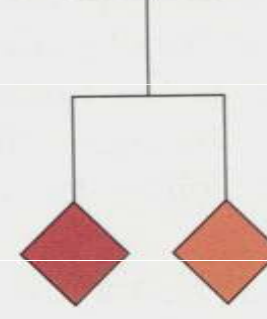

$$r = (1/2)H^2 + C^2$$

odděleně

Reared apart

DZA

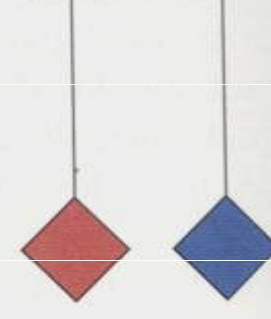

$$r = (1/2)H^2$$

Nepříbuzní jedinci vychovávaní společně

Reared together

URT

$$r = C^2$$

$$T = \mu + g + e$$

r = korelační koeficient

H^2 = dědivost v širším slova smyslu

C^2 = vliv prostředí

T ... kvantit. měřítko znaku

μ ... průměrná hodnota znaku

g ... odchylna od prům. podmíněná geny

e ... odchylna od prům. podm. prostředím

Familiální znaky a choroby

- autismus
  - anorexie
  - schizofrenie
  - mánická deprese
  - sexuální orientace

  - inteligence
-

Narkolepsie a kataplexie

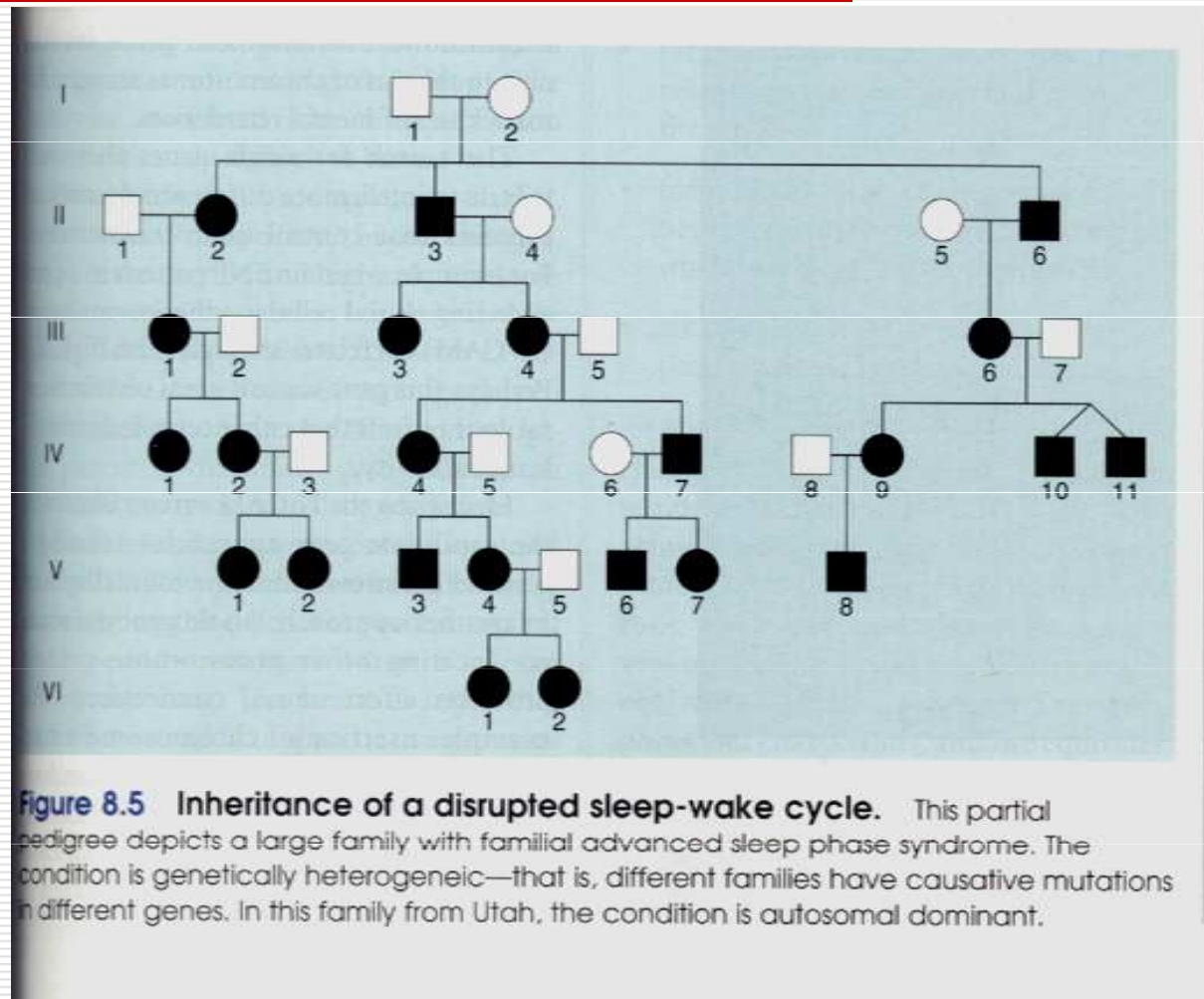
svalová ochablost
(chromozom 6)

kolaps (chromozom 12)

Příklad poruchy cirkadiálního spánkového rytmu – rodina s předsunutou periodou spánku (AD)

Součásti celkové inteligence

Apercepční – rychle chápe, dobrý postřeh

Reprodukční – rychle a snadno se učí

Iniciativní – má hodně podnětů a nápadů, vše zařídí

Mnestická – velmi dobrá paměť

Expresní – vyjádření myšlenky slovem a písmem,
rychlé reakce, dobří řečníci a diskutéři

Sociální – dobré jednání s lidmi

Abstraktní – používání a práce se symboly

Praktická – manipulace s různými věcmi

Korelační koeficienty pro hodnoty testů IQ u monozygotních a dizygotních dvojčat vychovávaných společně a odděleně

Pramen	MZS	MZO	DZS	DZO
Newman et al. 1937		0,71		
Juel-Nielsen 1980		0,69		
Shields 1962		0,75		
Bouchard et al. 1990	0,83	0,75		
Pedersen et al. 1992	0,80	0,78	0,22	0,32
Newman et al. 1998				0,47
Průměr	0,82	0,75	0,22	0,38

Jiný přístup k vyjádření dědičnosti IQ:

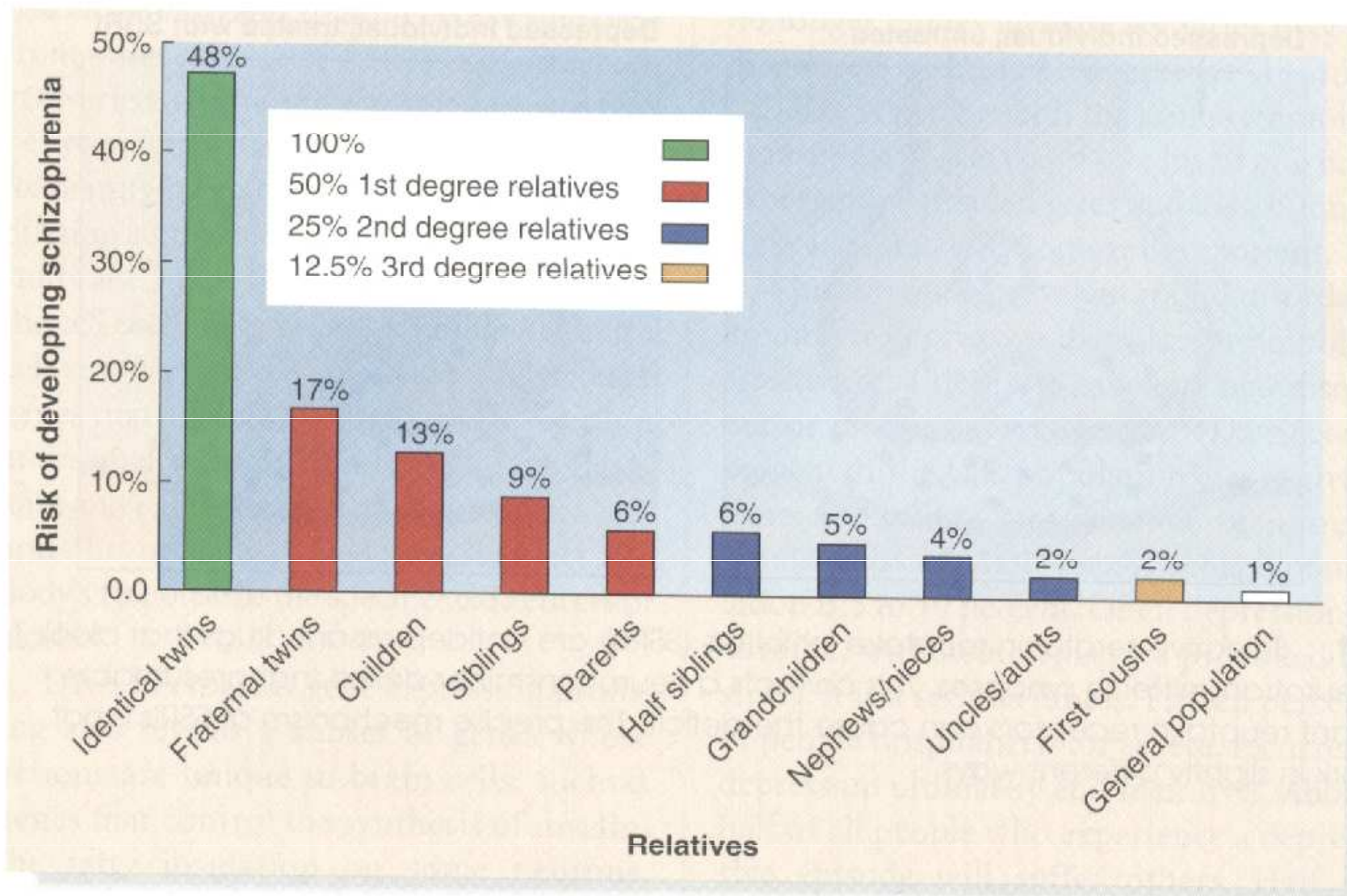
---

započítat tzv. „kulturní dědictví“

$$h^2 = 0,297 \pm 0,023 \quad (\text{genetická složka})$$

$$b^2 = 0,289 \pm 0,016 \quad (\text{kulturní složka})$$

Figure 8.10 Schizophrenia has inherited and environmental components.

Schizofrenie – rizikové faktory prostředí

Podvýživa matky

Infekce virem Borna

Nedostatek kyslíku pro plod

Komplikace při porodu

Použití psychoaktivních léků (fencyklidin)

Traumatické poranění mozku

Infekce herpes v době narození

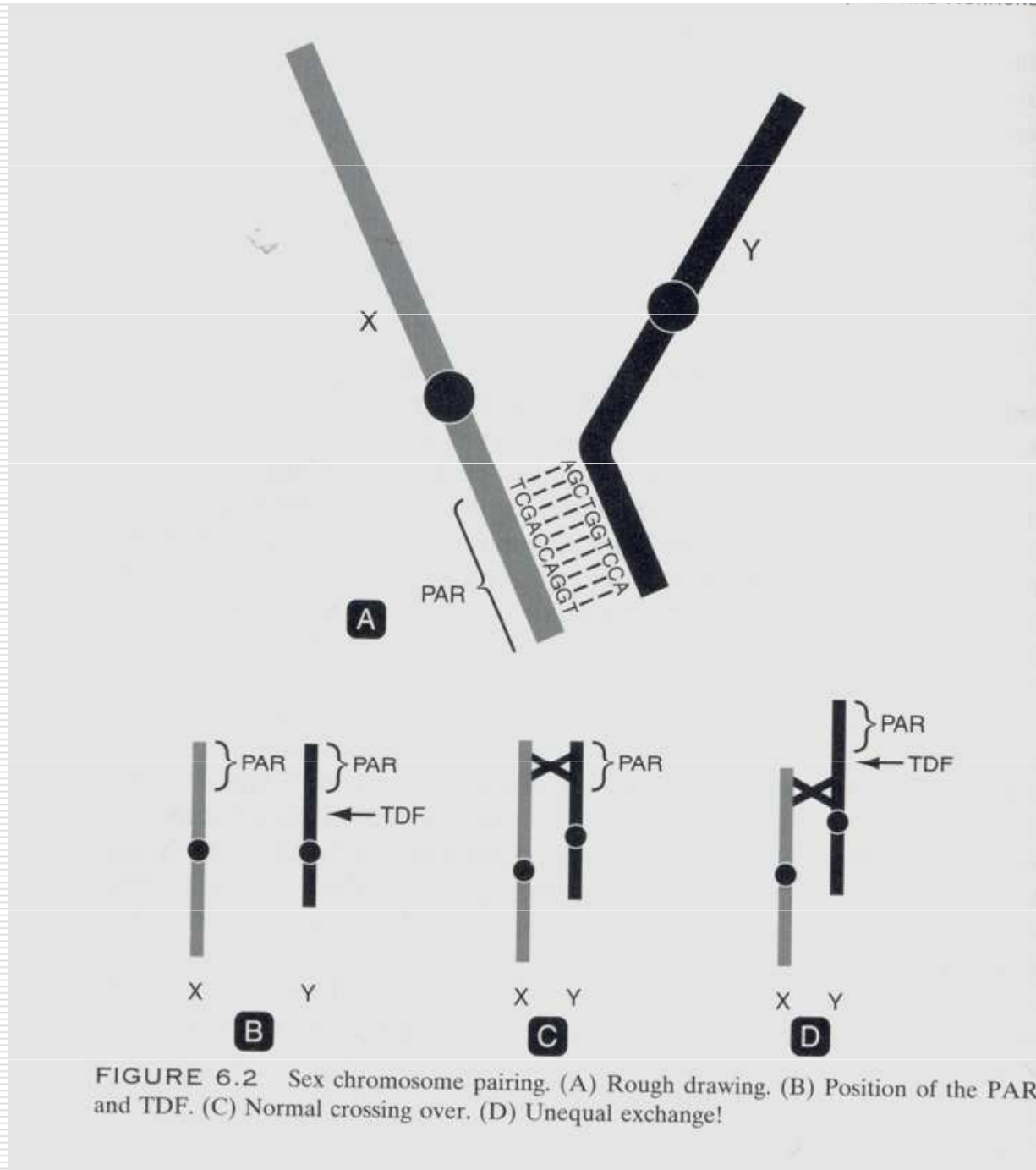

Genetická determinace pohlaví

- Gonadální pohlaví – biologické pohlaví
  - Somatické pohlaví – biologické pohlaví
  - Pohlavní identifikace – transsexualismus (x transvestitismus)
  - Pohlavní orientace - heterosexuality
    - homosexuality (1-5%, 2-10%, 4%)
    - bisexuality
-

Nepřavidelný crossing-over u pohlavních chromozomů muže (1/10.000 meióz)

PAR = pseudoautozomální oblast

TDF = „testis determining factor“ na chromozomu Y v blízkosti PAR

FIGURE 6.2 Sex chromosome pairing. (A) Rough drawing. (B) Position of the PAR and TDF. (C) Normal crossing over. (D) Unequal exchange!

Výzkum genetické podmíněnosti homosexuality

VÝZKUM SEXUÁLNÍ ORIENTACE U DVOJČAT

<i>muži</i>	MZ	DZ	Bratr
Konkordance	>50%	24%	13%
	57%	24%	-
celkem 161 HOS mužů	52%	22%	11%*
			* adoptovaný bratr
<i>Ženy</i>	>50%	16%	13%
	50%	13%	-

Výzkum genetické podmíněnosti homosexuality

FAMILIÁLNÍ VÝSKYT SEXUÁLNÍ ORIENTACE

Muži

HOS muži mají ve svém příbuzenstvu více HOS mužů než v jiných rodinách a než je četnost v populaci

- asi 25% bratrů HOS mužů bylo také HOS
- asi 7 až 10%
- 4 krát více
- 13,5%

Ženy

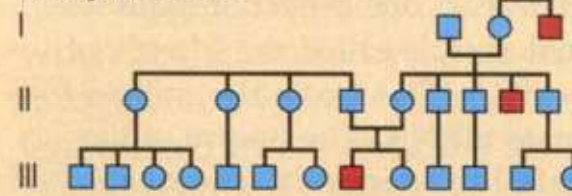
HOS ženy mají signifikantně vyšší podíl HOS sester (ale ne bratrů)

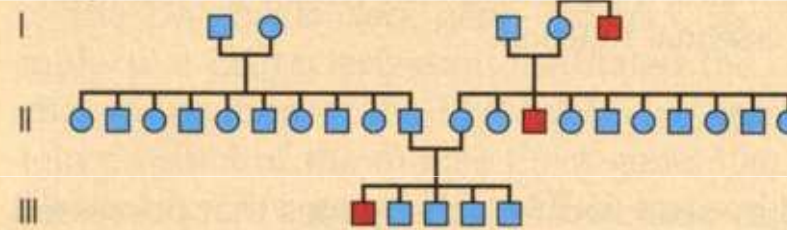
Výzkum rodin s výskytem homosexuality mužů

Hamer, D.H., *et al.*
Science 261:321-327, 1993

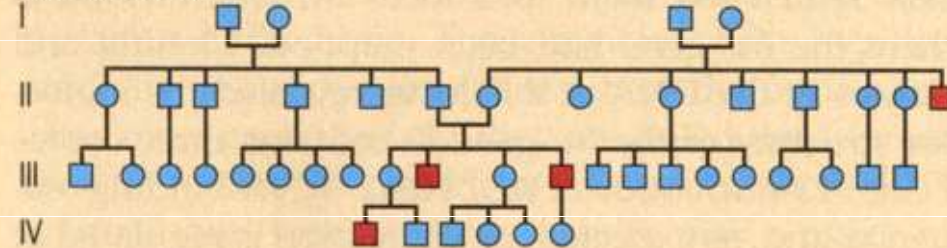
Family DH99002

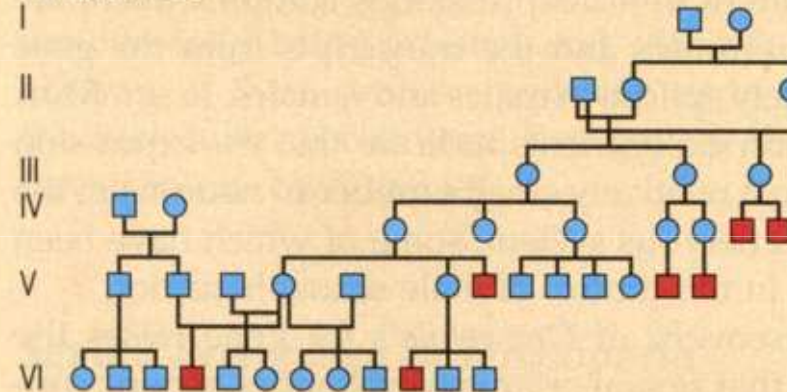
Family DH99017

Family DH321

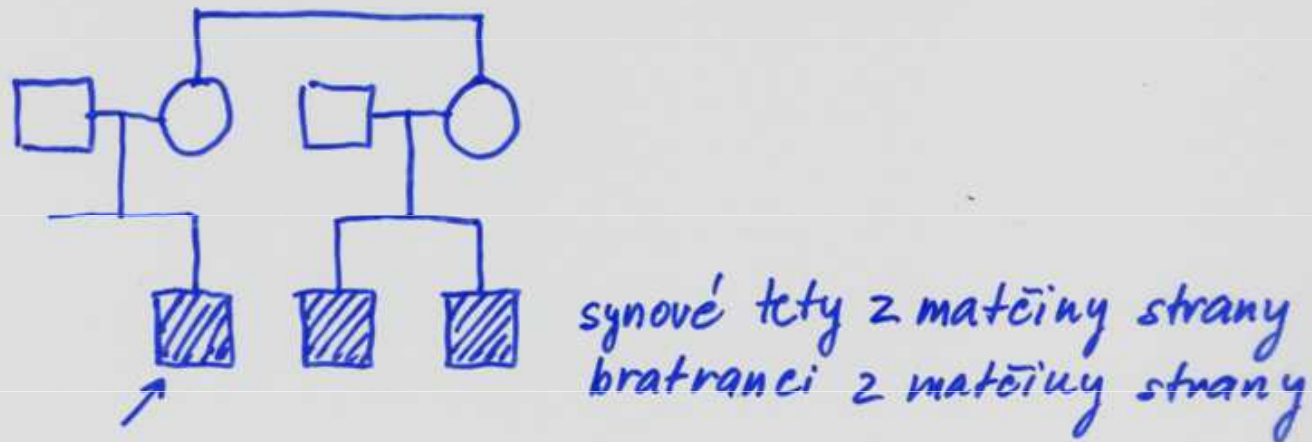
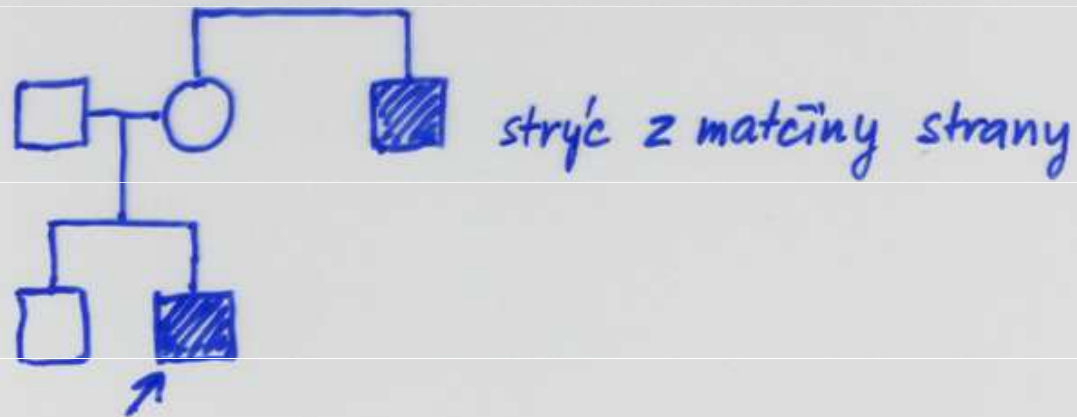
Family DH210

Figure 1 Pedigrees showing apparent X-linked inheritance of male homosexuality. Red symbol: homosexual; blue symbol: nonhomosexual.

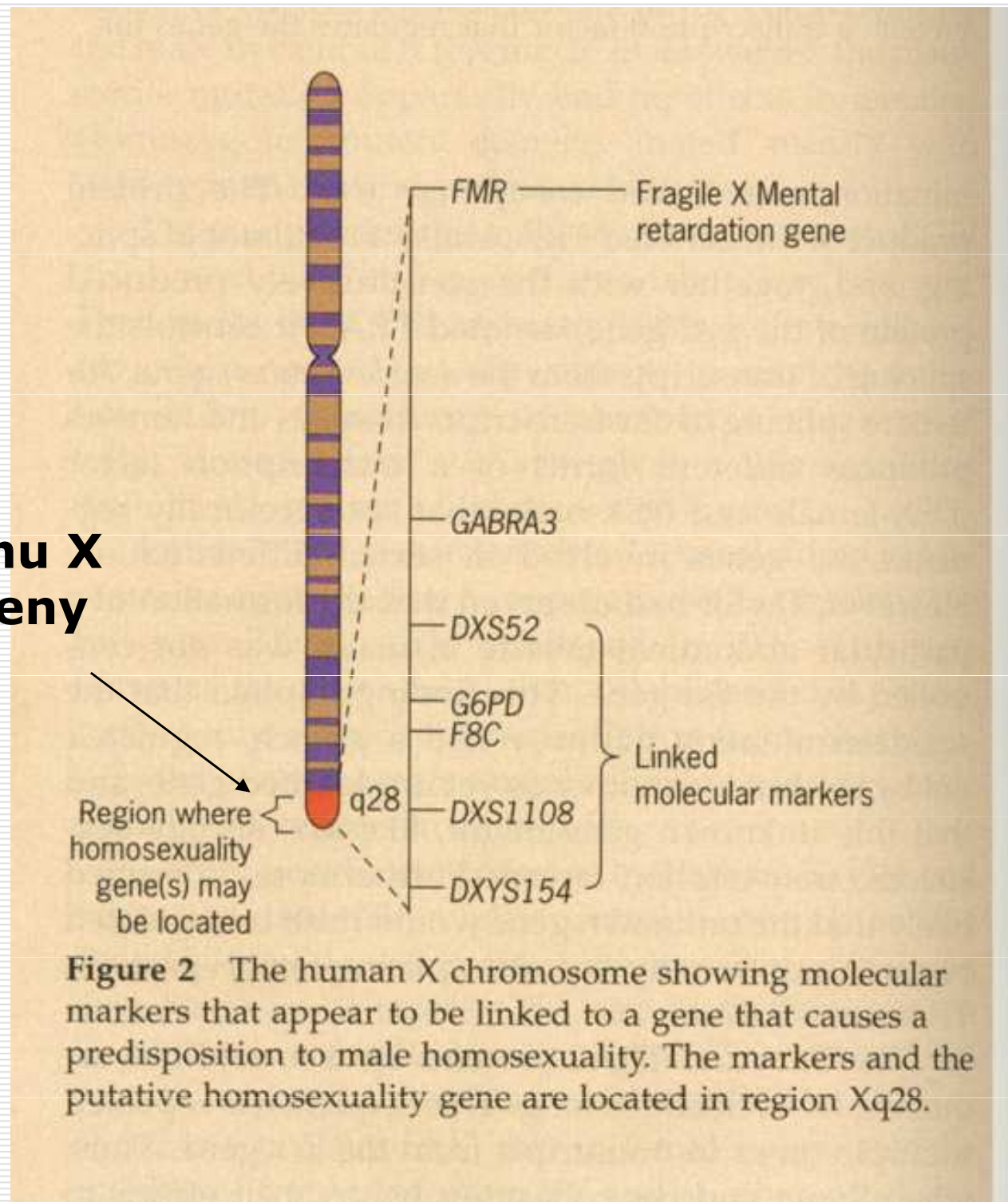
RODOKMENY (Dean Hamer 1993)

Více lidí příbuzných z matčiny strany

Hamer, D.H., *et al.*
Science 261:321-327, 1993

**Oblast na chromozomu X
s předpokládanými geny
pro homosexualitu**

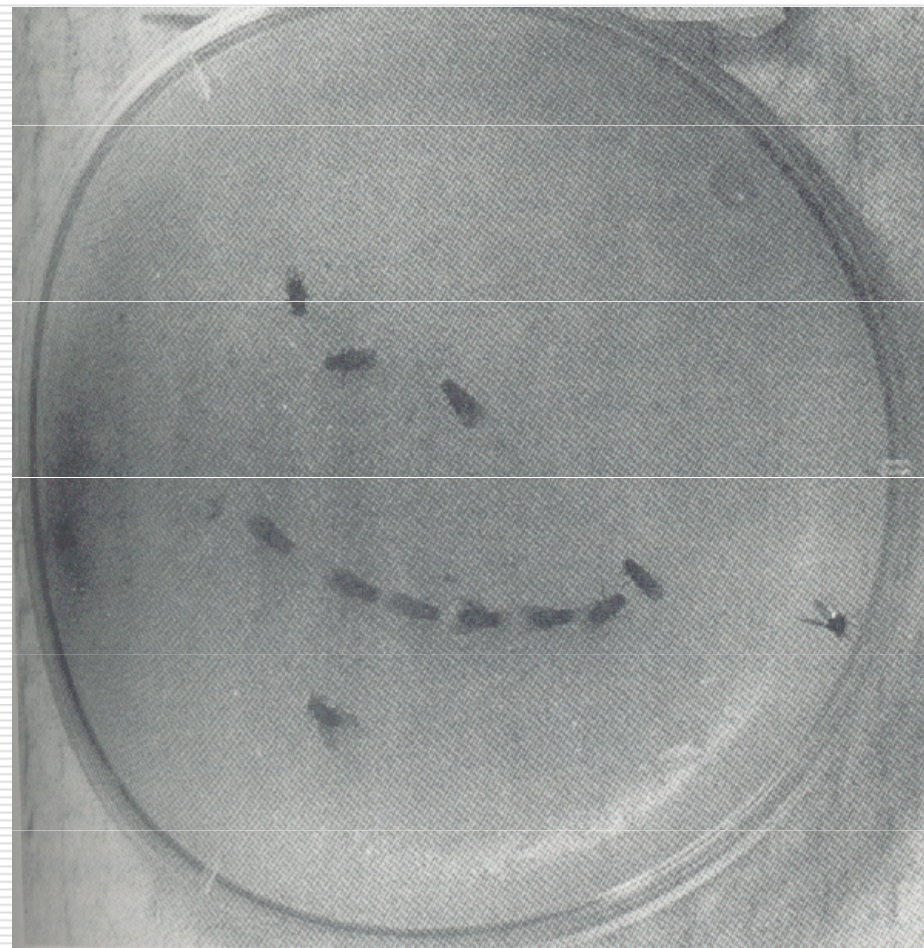

Homosexuální chování sameček drozofily

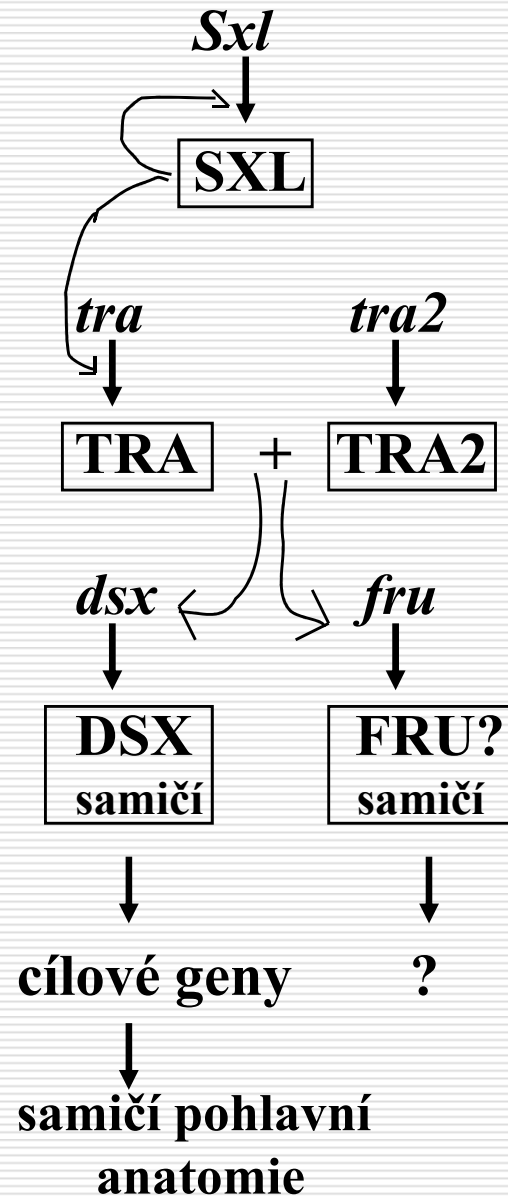
Samečci drozofily homozygotní
v genu *fruitless (fru)*

Úloha genu *fru* v determinaci pohlaví u drozofily

samice

X:A = 1,0

samec

X:A = 0,5

